

Att bygga om ett palats

Många överväganden måste göras vid en ombyggnad för att jämka samman och tillgodose olika behov, samtidigt som man måste beakta byggnadens kulturhistoriska värden.

CATRINE ARVIDSSON,
Konst- och kulturhistoriker

EFTER OMBYGGNAD av flera av Hovrättsens hus under 1990-talet stod Wrangelska palatset på tur. Många olika intressen skulle tillgodoses samtidigt som byggnadens antikvariska värden måste beaktas. Palatset hade brunnit och förändrats ganska brutalt under de senaste 250 åren och det fanns inte mycket kvar av 1600- och 1700-talens inredningar, men större delen av de gamla murverken och trapphusen var intakta. I enlighet med Hovrättsens önskemål och med ledning av gamla ritningar och fotografier som visar husets förändringar, igensatta dörrar och sekundära väggar, fick Södergruppen Arkitekter AB i uppdrag av Statens fastighetsverk att ta fram ett byggnadsprogram, vilket skulle ligga till grund för det fortsatta arbetet och Riksantikvarieämbetets prövning. Projekteringsuppdraget gick sedan till Heymowski Olson Strömholm Arkitekter AB.

Statens fastighetsverk, hos Arkitekter AB och Riksantikvarieämbetet har haft flera svåra överväganden att hantera, men genom att utföra rivningsarbetet under projekteringen lärde man känna huset ingående och kunde lösa problem genom konstruktiva kompromisser.

Wrangelska palatset vid Birger jarls torg på Ridderholmen har varit säte för Svea hovrätt i 250 år. Vid den nyligen avslutade renoveringen har byggnaden anpassats till domstolens krav på förbättrad arbetsmiljö och samhällets krav på ökad tillgänglighet.

När projekteringen nästan var klar hade Statens fastighetsverk satt upp nya mål för tillgänglighet för personer med funktionshinder i enlighet med ett beslut i riksdagen, där de statliga myndigheterna ska vara ett föredöme. Wrangelska palatset utsågs, jämte Läckö slott, till pilotprojekt för att utveckla teknik och metoder för tillgänglighet. I en tidigare artikel i Kulturvärden har projektledaren för arbetet med tillgänglighet inom Statens fastighetsverk, Per-Anders Johansson, skrivit om hur kunskap och erfarenheter från projekten är tänkta att komma till nytta i andra byggnader.

PERSONALENS SÄKERHET

I huset fanns fem avdelningar som grupperade sig kring tio rättssalar. Hovrätten ville istället disponera om byggnaden så att tjänstelokaler och offentliga rum separerades. Man kunde till viss del strukturera om avdelningarna genom att dela av eller slå samman rum. De två översta planen har stängts av helt för allmänheten och sessionssalarna har förlagts till de två nedre planen. Man har därmed fått en tydlig säkerhetsgräns och personalen förflyttar sig nu lätt inom det interna arbetsutrymmet.

En annan förändring har gällt sessionssalarnas entréer som varit gemensamma för rättens ledamöter och allmänheten. Det ville man ändra på så att ledamöterna fick en separat entré och reträttväg i alla salar där förrättningar äger rum. I de bägge sessionssalarna i södra tornet kunde man ta upp tidigare igensatta dörröppningar som entréer för allmänheten. Domarnas podier flyttades från sitt traditionella läge längst inne i salen och fick en ny placering i anslutning till befintliga dörrar. Man har också disponerat om de runda sessionssalarna så att vittnen sitter vid sidan om ledamöterna, för att vittnena lättare ska kunna ta sig till sin plats och känna större trygghet.

TILLGÄNGLIGHET

För att med rullstol komma in i byggnader har den vanliga lösningen oftast varit bakvägar eller lastutrymmen med mörka och trista passager. Det ville man komma bort ifrån. Det första problemet som mötte funktionshindrade vid Wrangelska palatsets huvudentré var den yttre entrétrappan till gårdsplanet. Där har man nu installerat en trappgående lyftplatta av standardutförande.

Här välkomnas bättre och snyggare lösningar överlag. Nästa hinder mötte man vid dörren. Här ville man behålla Ragnar Hjorths entré från 1940-talet oförändrad och höjde därför omgivande plattor för att få bort det tidigare steget. I hallen norr om vestibulen gjordes däremot en estetisk kompromiss vad gällde rummets två symmetriskt placerade trappor. Den högra trappan revs för att den nya handikappanpassade hissen skulle bli tillgänglig från entréplanet. Via hissen når man sessionssalen i det norra tornet, samtidigt som personalen har fått en transporthiss från markplanet. För att förbättra kommunikationen och underlätta transporten av handlingar mellan Wrangelska palatset och Rosenhaneska palatset har man åstadkommit en genväg genom att ersätta ett fönster på den norra sidan med en dörr.

På grund av det sluttande markplanet

har det funnits stora nivåskillnader i den norra flygelns bottenvåning. I samband med tidigare ombyggnader har man höjt golvet i korridoren för att få ett jämnt golvplan mellan korridor och rum. Nu sänktes golvet till samma nivå som resten av våningen, och man kunde frilägga ett gammalt kalkstensgolv. I den borte delen av korridoren schaktade man sig ner till samma nivå och kompletterade med nya kalkstensplattor. Man fick en bättre tillgänglighet generellt, även om några tjänsterum fortfarande nås via trappor.

I Wrangelska palatset har syftet varit att, förutom tillgängligheten till byggnaden, specifikt förbättra utrymnings säkerheten för personer med funktionshinder vid brand eller annan fara. Normalt slutar hissar att gå vid brand, och brandlarm kan inte höras av hörselskadade. I Wrangelska palatset har man

Överst till vänster. På 1940-talet återskapades den stora entréhallen med genomgående ljus. Receptionsdisken är ett nytt tillägg i rummet.

Nederst till vänster. En sessionssal i södra flygeln med ny inredning. Här finns palatsets enda bevarade dekormålning från 1810-talet.

Till vänster. Södra trapphuset med sina kraftiga balusterdockor är den enda ännu intakta barockinteriören.

Ovan. En rumsfil i södra flygeln visar prov på den färgglädje som återigen präglar rummen i Wrangelska palatset.

löst detta så att en av hissarna är en utrymningshiss med brandsäker strömmatning och väntplats. Genom övertäck hindras rök från att tränga in i hiss och väntplats, vars dörrar och väggar ska stoppa brand i minst 30 minuter. Brandlarmen har kompletterats med ett blinkande ljuslarm och ett lågfrekvent buller som uppfattas även av gravt hörselskadade. I hissarna informerar en datorstyrd röst om våningsplanen.

ANTIKVARISKA VÄRDEN OCH NY ESTETIK

Tiden har gått skoningslöst fram i Wrangelska palatset genom stora bränder och återkommande ombyggnader, men planlösningen och exteriören har ändå tydliga arkitektoniska referenser. Det gamla murverket finns kvar och i källarplanet återfinns valv och murar från 1500- och 1600-talen. De bågiga trapphusen är intakta, och särskilt den

södra trappan med sina balustrader bevarar ett ålderdomligt intryck. Vid något tillfälle har man målat med latexfärg på kalkputsen i norra trapphuset, och man har därför putsat om väggarna. Fläckar av gammal puts är bevarade och den nya är pålagd för hand med murslev för att få den rätta ytan. Väggarna är strukna med vit kalkfärg över en enkel svart bröstlinje och en grå ton nedanför, som grund för en stänkmålning i ockra och engelskt rött. Kulörerna överensstämmer med 1700-talets färgsättning som återfanns under senare ytskikt. Det södra trapphuset är målat i grått och vitt utan stänk.

Det allmänna intrycket av interiörerna var ganska trist, med en genomgående grå och vit färgsättning. 1920-talet dominerade i snickerierna, men åtskilligt hade kompletterats stilenligt vid senare ombyggnader. Bortsett från en de-

korativ draperimålning i en av salarna fanns det ingenting som lyfte upp lokalerna till en status över det ordinära tjänsterummets torftighet. Arkitekterna ville ge huset en ny kulört färgsättning, med delvis historiska referenser. Korridorerna har fått en prägel av sent 1800-tal med en vinröd mittlinje med ett kulört fält under och en ljus gråvit ton ovanför linjen. Sessionssalarna är genomgående målade i starka kulörer. De runda sessionssalarna har en enkel bröstpanel utan profilerings medan övriga salar har en illusionsmålade bröstpanel. Tjänsterummen är målade i olika kulörer. Rummen med fönster åt norr har målats i ljusa toner och rum med bra dagsljus i mer mättade färger.

UPPDATERING AV TEKNIK OCH MILJÖ

En ombyggnad ger tillfälle att se över eftersatta behov och ersätta provisoris-

ka lösningar med permanenta. Wrangelska palatsets ombyggnad har gjort Svea hovrätt till landets modernaste domstolsbyggnad vad gäller teknisk utrustning. I sessionssalarna finns lokala hörselslingor, ljudförstärkare i alla bord och tolkningsutrustning. Salarna har videoutrustning för att kunna visa upp föremål och annan bevisning på duk. Tekniken har samordnats med rum och inredning och fungerar utan att göra intrång på den historiska miljön.

Det har också varit angeläget att förbättra klimatet i huset, särskilt på det översta våningsplanet där har det varit för kallt om vintern och för varmt om sommaren. Man har installerat ett nytt värmesystem med nya värmestammar och radiatorer. Tornvindarna har tagits tillvara för nya fläktrum som tar in friskluft genom omsorgsfullt utformade luftintag. Riksantikvarieämbetet skulle inte ha godkänt några klumpiga och väl synliga ventiler. Lösningen blev rejält stora men diskret infällda galler som inte ses vare sig från marken eller Södra bergens höjder, eftersom gallrens flänsar är utförda av likadan kopparplåt som tornhuvarna är klädda med. Ventilationssystemet ger energibesparande värmeåtervinning och av samma skäl har man automatisk tändning och släckning av belysningen i tjänsterummen. Sensorer känner av om någon befinner sig i rummet.

Det översta våningsplanet, som inreddes på 1940-talet, hade också husets mest eftersatta arbetsmiljö, med rummen förlagda längs en mörk korridor. Här har glasade dörrar och en ny färgsättning och inredning gjort underverk. Ett annat exempel på arkitektonisk förvandling är ett kryssvälvat rum som leder till de så kallade Anckarströmska hålorna, som gav intryck av ett trist och skräpigt källarförråd. På 1980-talet byggdes här en balkong i anslutning till en ny hiss för att göra matsalen, som ligger i mellanplanet utanför rummet, tillgänglig. Till balkongen leder nu en ny elegant trappa med räcke av stål. Ett grått och rött kalkstensgolv och en kraftigt roströd färgsättning av hisschaktet har bidragit till rummets estetiska förnyelse.

INREDNING OCH MÖBLEMANG

Den inredning och möblering som CREO Arkitektkontor AB svarat för korresponderar genomgående med husets arkitektur. Kontorsmöbleringen är en

Överst. Ett trist rum har bytt skepnad med enkla medel – ett kalkstensgolv, en elegant trappa och modern färgsättning.

Under. Varje avdelning har sitt eget pentry, alla med ek i inredningen men varierande färgsättning.

fortsättning på den som kontoret projekterade för Rosenhaneska palatset, som stod inflyttningsklart 2001. Med hjälp av provrum och fullskalemodeller har man kunnat pröva hur samspelet mellan färg och material på väggar, golv och allmänbelysning fungerar ihop med lös inredning, gardiner, armatur med mera. Hovrättens personal fick därmed tillfälle att se och lämna synpunkter på sin framtida arbetsplats. Kontorsrummens ergonomi har förbättrats med eldrivna höj- och sänkbara arbetsbord med generösa bordsskivor som ritats speciellt för Hovrätten. På det översta nyinredda planet är möblerna i björk. Den eleganta pinnpanelen i ek, som är genomgående i domarbord och tekniskåp, fyller också en akustisk funktion.

Inredningsarkitekten har också inventerat förrådet av möbler, konstverk och textilier som har införskaffats för

Svea hovrätts behov under 250 år. Denna värdefulla samling av svensk formgivning från alla perioder har renoverats och rengjorts av möbel- och textilkonservatorer för att göra fortsatt tjänst i huset. Hovrätten äger bland annat fem bordshimlar från 1700-talets mitt, varav fyra har återplacerats i Wrangelska palatset.

SAMVERKAN I ALLA LED

Ett bygge eller en ombyggnad är en invecklad organisation där projektledaren är spindeln i nätet, i betydelsen att alla arbeten, frågor och problem ska upp på dennes bord för att samordnas eller lösas. Hon eller han är med under hela processen med byggnadsprogram, projektering, upphandling och produktion. Projektledaren har sedan ett övergripande ansvar med kontroll av tidsplanen, ekonomin och kvalitetskontroller,

Stora rummet i mellanplanet används både för interna möten och som förrättningsal. Här finns en av Svea hovrätts baldakiner från 1700-talet.

men ska också sätta sig in detaljer och kunna fatta beslut. Lisbeth Söderhäll på Statens fastighetsverk, som har varit projektledare för ombyggnaden av Rosenhaneska och Wrangelska palatsen, betonar vikten av att få till ett bra lag med rätt kompetens, så att alla drar åt samma håll.

Mycket kan skötas på rutin, som bygglov och annan handläggning, men 'ingen resa är den andra lik'. Ett statligt byggnadsminne ställer specifika krav, och i ombyggnaden av Wrangelska palatset är det en väl fungerande samordning mellan olika krav och aktörer som har präglat arbetet och gjort det roligt. Kostnaden för ombyggnaden stannar på knappt 100 miljoner kronor, varav 70 miljoner är byggkostnader. Domstolsverket har därutöver bekostat möblering och en del av tekniken. **KV**

Stora luftintag i hörntornen kamoufleras med galler utförda i samma kopparplåt som tornens täckning.

Arbetsledning och huvudentreprenörer

Projektledare Lisbeth Söderhäll, s.f.v.

Projektledare hos brukaren Hovrättsassessor Martin Weyler.

Byggprogram Södergruppen arkitekter AB.

Projektering Heymowski Olson Strömholm Arkitekter AB.

Biträdande projektledare Hifab Projektledaren AB.

Byggnadskonstruktör Käver & Melin AB.

Generalentreprenör Reinhold Bygg AB.

Logistik och inredning CREO Arkitekter AB.

El-konsult Sony Svensson Konsult AB.

VVS-konsult SISU Stockholm AB.

Hiss LF hisskonsult AB.

Brandskydd Brandskyddslaget.

Storkök Storköksbyrån.

Rättsalsteknik J & W Systems, M.O.L.B.

Antikvariskt sakkunnig AIX Arkitekter AB.